

JURAJ ČÁP, MARIÁN PALENČÁR:**Smrť a vedomie smrteľnosti**

Bratislava: Iris, 2012, 199 s.

Monografia dvojice autorov Juraj Čáp a Marián Palenčár je tematicky prvou komplexnejšou tanatologickou prácou v kontexte domácej filozofickej tvorby. Práca si kladie za cieľ odkryť „podstatu a štruktúru vedomia ľudskej smrteľnosti, opísať jeho zložky a prvky, a poukázať na to, aký význam má táto forma vedomia pre ľudský život“ (s. 11). Na základe takto vymedzeného cieľa možno na prácu nazerať ako na systematický úvod do filozofickej tanatológie, ktorého vyústením je vytvorenie modelu štruktúry vedomia smrteľnosti, ktorý nielen spätne pomáha uchopiť komplexný fenomén smrti, ale pomáha aj vysvetliť fakt, že vedomie smrteľnosti je dôležitým konštituentom zmyslu ľudského života. Autori takto vymedzenému cieľu prispôsobujú celkovú architektúru monografie. Text je členený na štyri kapitoly.

Prvá kapitola najskôr objasňuje centrálné pojmy práce: *smrť*, *umieranie*, *konečnosť*, *temporalita*, *ľudská smrteľnosť*, *nesmrteľnosť* a *vedomie*. Výrazne oceňujem, že sa autori nevybrali metodologicky jednoduchšou cestou výhradne stipulatívnych definícií, ale pokúsili sa na základe systematického i historického bádania dopracovať sa k definíciám (konštitutívnym i operacionálnym), ktoré zohľadňujú jednak rôzne diskurzy smrti, ako aj historický vývoj pojmov súvisiacich so smrťou (kapitola č. 2). Po základnom vymedzení centrálnych pojmov autori zdôvodňujú užitočnosť rozlišovania troch rovín uvažovania o smrti, inšpirovaného prácou *La Mort* (1966) Vladimira Jankélévitcha. Ten zaviedol diferencovanie uvažovania o smrti na základe gramatickej kategórie osoby, ktorá vyjadruje, prostredníctvom akého subjektu máme dočinenie so smrťou (podkapitola 1.2). Na základe tohto sa v práci rozlišuje smrť v prvej, druhej a tretej osobe, pričom rozlišovanie daných rovín/perspektív autorom pomáha ďalej objasňovať zložitú spleť významov súvisiacich s fenoménom smrti.

Posledná časť (1.3) prvej kapitoly sleduje autormi navrhnutý postup smerom k odhaleniu štruktúry vedomia smrteľnosti tým, že najskôr vymedzuje vedomie smrteľnosti a potom postuluje zložky vytvárajúce jeho štruktúru. Autori vedomie smrteľnosti vymedzujú ako uvedomenie si konečnosti ľudského života nezávisle od jeho konkrétnych okolností spolu s uvedomením si dôsledkov a významu smrti pre človeka. Na tomto mieste práce pritom autori rozlišujú dve roviny, v ktorých sa takto vymedzené vedomie smrteľnosti prejavuje ako a) aktuálne uvedomené a b) aktuálne neuvedomené. Táto časť práce (s. 29) však môže na čitateľa pôsobiť konfúzne, keďže do diskurzu zavádza problematickú kategóriu *aktuálne neuvedomovaného vedomia*. Vedomie smrteľnosti bolo pritom predtým definované ako uvedomenie si konečnosti ľudského života. Zdá sa však, že konfúznosti (neuvedomovaného uvedomenia) by sa dalo predísť tým, že by sme jednoducho interpretovali ich klasifikáciu na základe kritéria prejavenia/neprejavenia sa uvedomovanej smrteľnosti v prežívaní a správaní. Vhodnosť tejto interpretácie by podporovalo aj vyjadrenie, že v prípade b) (teda v prípade aktuálne neuvedomovaného) ide o „prejav, ktorých skrytým motívom je uvedomovanie smrteľnosti“ (s. 29). Potom by však išlo o klasifikáciu *K'* vedomia smrteľnosti, pričom v tomto prípade by bolo presnejšie hovoriť o: a) aktuálne prejavom uvedomení smrteľnosti a b) aktuálne neprejavom uvedomení smrteľnosti.

To však autori asi na mysli nemali, pretože vo svojej klasifikácii *K* používajú dištinkciu uvedomené/neuvedomené. Možno zvážiť aj to, že by sa rozlišovanie na roviny bralo menej prisne, teda nie ako klasifikácia. Stále však je tu otázka, prečo hovoriť o rovinách prejavu a neprejavu prostredníctvom dištinkcie *uvedomeného* a *neuvedomeného*. Tu by podľa môjho názoru čitateľovi pomohla jasnejšia a zdôvodnenejšia explikácia pojmu *aktuálne neuvedomeného vedomia* a vzťahu tohto pojmu k základným psychologickým pojmom *podvedomia* či *nevedomia*.

Druhú (dejinnu-filozofickú) kapitolu tvoria subtilne analýzy a znamenité interpretácie premien chápania smrti a vedomia smrteľnosti naprieč dejinami západného myslenia od antiky až po súčasnosť. Obsah i forma spracovania danej látky jednoznačne deklarujú obrovský prehľad, hĺbku porozumenia, ako aj schopnosť autorov zasadiť reflexiu tanatologických úvah konkrétneho mysliteľa do širšieho rámca jeho koncepcie i do širšieho kultúrneho rámca tej-ktorej epochy. Štýl spracovania i vyjadrenia je pre čitateľa skutočným pôžitkom. Napriek veľkému množstvu informácií, ktoré čitateľ získava, tento dejinný prehľad orientovaný na reflexie smrti a vedomia smrteľnosti ani na chvíľu nenudí. Špeciálne vyzdvihujem kultúrnu jemnosť a detailnosť pri spracovaní antickej epochy (s. 34-71). Za obsahovo menej výrazné miesto tejto kapitoly považujem schematický prehľad analytického prístupu (s. 123-126), ktorý si napriek svojmu neextenzívnemu príspevku k tanatologickej problematike mohol získať väčšiu pozornosť autorov. Ak už pre nič iné, tak pre svoju kooperáciu s kognitívnymi vedami, ktoré skúmajú vedomie a ponúkajú zaujímavé modely jeho fungovania pri rešpektovaní poznatkov exaktných vied.

Tretia kapitola práce nazvaná *Štruktúra vedomia smrteľnosti* identifikuje a ďalej podrobne analyzuje jednotlivé zložky vedomia smrteľnosti a zároveň ukazuje, ako sa tieto štruktúrne zložky menia v závislosti od uplatnenia optiky prvej, druhej či tretej osoby. Pri postulovaní hlavnej ontologickej zložky fenoménu smrteľnosti sa autori opierajú o psychologickú kategóriu *konštrukt smrti*. „Tento konštrukt má primárne kognitívny charakter a je interpretáciou smrti a smrteľnosti“ (s. 127). Konštrukt napomáha autorom odкрыť náplň ontologickej zložky vedomia smrteľnosti tým, že je dopoveďou na otázku o podstate smrti a smrteľnosti. Autori vhodne upozorňujú, že odpovede na otázku sa budú rôzniť podľa druhu ontológie i kultúrneho kontextu. Ďalej na základe syntézy záverov vlastnej kvalitatívnej analýzy filozofických textov a zohľadnením psychologického konštraktu smrti autori zdôvodnene identifikujú šesť základných prvkov ontologickej zložky vedomia smrteľnosti: 1. *nefunkčnosť* (vyjadrujúcu zastavenie životných funkcií človeka), 2. *ireverzibilitu* (vyjadrujúcu nezvratnosť stavu: byť mŕtvy), 3. *všeobecnosť* (vyjadrujúcu, že smrť sa dotýka všetkých ľudí či všetkého živého), 4. *nevyhnutnosť* (vyjadrujúcu danosť smrti a to, že ju človek nemá v moci), 5. *potencialitu* (vyjadrujúcu, že smrť môže prísť v ktoromkoľvek okamihu života človeka) a 6. *posmrtnosť* (vyjadrujúcu ne/presvedčenie človeka o možnosti života po smrti).

V záverečnej, štvrtej kapitole autori formulujú finálnu definíciu *vedomia smrteľnosti* ako reflexívnej formy „vedomia, prostredníctvom ktorej sa človeku odkrýva základná podmienenosť ľudského života ako života temporálne konečného, a to bez ohľadu na to, či je súčasťou tejto reflexie viera v existenciu alebo neexistenciu posmrtného života“ (s. 175). Druhým záverom práce je grafické znázornenie štruktúry vedomia smrteľnosti vo forme modelu, ktorý jednoznačne zachytáva vzájomnú prepojenosť všetkých štyroch zložiek vedomia smrteľnosti: *ontologickej*, *emocionálnej*, *axiologickej* i *epistemologickej*. Zároveň sa v práci akcentuje, že obsah zložiek vedomia smrteľnosti sa mení v závislosti od dvoch faktorov: po prvé v závislosti od perspektívy prvej, druhej či tretej osoby a po druhé v závislosti od dvoch druhov ontológie – kategoriálnej či existenciálnej. Práca na záver určuje fundamentálny význam vedomia smrteľnosti

prostredníctvom troch funkcií, ktoré vedomie smrteľnosti vykonáva. *Ochranná funkcia* vedomia smrteľnosti robí človeka opatrnejším v každodenných situáciách, a hoci sa prejavuje v zautomatizovanom správaní človeka, nie je neredukovateľná na číry pud sebazáchovy. *Dynamizujúca funkcia* človeka motivuje k tomu, aby napätie plynúce z vedomia všeobecnosti, nevyhnutnosti a potenciality smrti spracoval do podoby „istej-neistoty“, ktorá sa potom stáva motivačným elementom jeho života. Poslednou funkciou vedomia smrteľnosti, ktorú autorská dvojica identifikuje, je *funkcia ontologicko-axiologická*, ktorá interpretuje povahu samotnej existencie človeka, vysvetľuje prepojenosť života a smrti a spoluvytvára tak i svetonázor človeka.

Sumarizujúc hodnotím prácu nasledovne: Jazyk práce je kultivovaný a spolu s celkovou logickou výstavbou práce, subtilnosťou analýz a invenčnosťou interpretácií dejinných koncepcií umožňuje hladkú čitateľnosť textu. Autori zohľadnili doterajší tanatologický výskum (prevažne kontinentálnej, ale do istej miery i analytickej tradície), o čom čitateľ získa podrobný prehľad z bohatého poznámkového aparátu. Recenzovaná monografia sa celkovo vyznačuje (i) precíznymi konceptuálnymi analýzami centrálnych pojmov (*smrť, smrteľnosť, umieranie, konečnosť, temporalita* atď.), (ii) zaujímavými a subtilnými interpretáciami filozofických koncepcií dejín západnej filozofickej tradície, ale aj (iii) pôvodným prínosom v podobe predstavenia vlastnej teórie vedomia smrteľnosti a premyslenia modelu štruktúry vedomia smrteľnosti a jeho možného využitia pri uchopovaní fenoménu smrti. Oceňujem fakt, že autorom sa podarilo prepojiť všetky tri zložky – (i) závery konceptuálnych analýz, (ii) historické interpretácie aj (iii) vlastný model štruktúry vedomia smrteľnosti – nenásilným spôsobom tak, že ponúknutý model štruktúry vedomia smrteľnosti dokáže objasniť komplexný fenomén smrti a zdôvodnene predstaviť špecifickosť funkcií nášho vedomia smrteľnosti. Monografiu *Smrť a vedomie smrteľnosti* považujem za tanatologicky priekopnícky a filozoficky hodnotný čin. Som presvedčený, že čítanie tejto publikácie môže obohatiť nielen filozofickú a psychologickú odbornú obec, ale i širšiu čitateľskú verejnosť, ktorá si je vedomá či aspoň (nie)vedome *tuší*, že práve smrteľnosť spoluvytvára významový kontext nášho života.

Pavol Labuda

Pavol Labuda
Katedra filozofie FF KU
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok, SR
e-mail: pavol.labuda@ff.ku.sk

MARINA ČARNOGURSKÁ:

Lao c' a proces vzniku *Tao Te t'ingu* (II. diel)

Bratislava: VEDA 2012, 390 s.

Marina Čarnogurská je v slovenskom a českom prostredí pôvodne známa ako prekladateľka hlavných diel klasickej čínskej filozofie, medzi ktoré patria napríklad Konfuciove *Rozhovory a výroky*, Lao c'ov *Tao Te t'ing* (spoločne s Egonom Bondym), či Sün c'ove *Eseje*. V súčasnosti je *však už rovnako* známa aj ako interpretátorka týchto základných diel, kde sa